

Bódi Katalin

Kazinczy Ferenc munkái: Dolgozások periodicus írásokban

Kritikai kiadás

című akadémiai doktori értekezésének tézisei

I. A kitűzött kutatási feladat

Kazinczy Ferenc (1759–1831) a XVIII–XIX. század fordulójának meghatározó írója, akinek szerepe nyelv- és ízlésújítási törekvéseivel, az írói nyilvánosság új formáinak gyakorlásával, az irodalmi élet élénkítésével kivételes hatást gyakorolt a magyar nyelv és irodalom modernizálódási folyamatára. Életművének határai azonban hosszú ideig felmérhetetlenek voltak, egyrészt hatalmas kéziratok hagyatékának, másrészt szerteágazó irodalmi tevékenységének következtében. Kazinczy életét eleve meghatározta saját irodalmi arculatának formálása különféle könyvkiadási projektekkel, amelyek verseit, műfordításait, önéletrajzi írásait fogták össze, és amelyek nem valósultak meg maradéktalanul. Halálát követően, részben az emlékéllítés szándékával, részben a Magyar Tudós Társaság nemzeti irodalmi eszményéhez igazítva tett kísérletet Toldy Ferenc és Bajza József az életmű kiadására a Kazinczy életében megvalósult kötetek és az özvegy, Török Sophie által átadott kéziratok hagyaték alapján. A tervek szerint a művek első osztályába az eredeti munkák, a második osztályba pedig az irodalmi levelezés került volna: a vállalkozás végül öt kötet kiadásával zárult. *Kazinczy Ferencz eredeti poétái munkái* 1836-ban jelent meg, *Kazinczy Ferencz utazásai* 1839-ben, ezeket követte három levelezéskötet 1842 és 1847 között (a Kis Jánoshoz és a Szentgyörgyi Józsefhez írt levelekkel). A XIX. század végi újabb akadémiai kezdeményezés a Kazinczy-bizottság megalapításával, ha nem is tudta megvalósítani eredeti szándékát, a levelezés teljességre törekvő feldolgozásával Váczy János huszonegy kötetes kiadása 1890 és 1911 között szembe tudott nézni a kéziratok hagyaték és a kötetbe nem rendezett nyomtatott megjelenések mennyiségével. Erre a kutatásra, továbbá a digitális technológiára alapozva kezdte el munkáját az ezredforduló után konzorciumi formában újjáalakult Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, amelynek egyik kiemelt feladata Kazinczy Ferenc életművének kiadása, a korábbi kiadások és a kéziratok hagyaték feldolgozásával, illetve a hálózati kiadás folyamatos bővítésével. A kritikai kiadás nyomtatott sorozata 2009 óta tizenkét kötetre növekedett újabb levelezéskötetek, az önéletrajzi munkák, a költemények és a fordítások első részének kiadásával.

Már a *Levelezés* első kötetének előszavában utal Váczy János Toldy és Bajza javaslatára, miszerint a tervezett kiadásba „Kazinczynak minden közrebocsátható dolgozata egyiránt fölvetessék részint azért, mert a már régebben megjelent művei szétszórva vannak a különböző folyóiratok (mint a Hazai és Külföldi Tudósítások, Magyar Museum, Orpheus, Minerva, Erdélyi Museum, Tudományos Gyűjtemény, Élet és Literatura stb.) hasábjain” (KazLev. 1., *Előszó*, V.). A *Levelezés* kiadása során Váczy kifejezetten figyelt azokra a folyóiratközleményekre, amelyek a levelek alapján adathozhatóak, azonban a teljes gyűjtés és a kiadás elmaradt, és később is csak különféle antológiák válogattak a közismertebb

szövegekből. Akadémiai doktori értekezésként benyújtott kritikai szövegkiadásunk arra vállalkozik, hogy Kazinczy Ferenc nem szépirodalmi műfajú folyóirat-közleményeit hozzáférhetővé tegye. Kazinczy életét és irodalmi pályáját végigkísérik a folyóiratok: elsőként 1786 októberében jelent meg egy tudósító levélrészlete a *Magyar Hirmondóban*, ezt követően a *Magyar Museum*, majd az *Orpheus* szerkesztőjeként számos cikket jegyez. 1805-től kezdődően évről évre jelentős mennyiségű közleménye olvasható a legkülönbözőbb sajtóműfajokban, igazodva a specializálódó folyóiratokhoz: a híradások, a recenziók, a hosszabb-rövidebb értekezések a hétköznapi eseményeihez, az irodalmi és a vármegyei közélethez, továbbá a tudományos eredmények közzétételéhez rendelhetők. Kazinczy utolsó folyóirat-közleménye a *Tudományos Gyűjtemény* 1831. évi VIII. kötetében jelenik meg, a *Kihalt Tudósok 's Írók* rovatában: nekrológja Kézy Mózesről, sárospataki barátjáról. A tanári és az alkotói pálya erényeit kiemelő rövid búcsút a Kazinczy haláláról tudósító hír követi, sajátos emlékműben, a magyar irodalom nagy öregjeként rögzítve alakját.

A kötetünk címében megjelenő „periodicus írások” többször előfordul Kazinczy levelezésében, és nemcsak ő, hanem levelezőtársai is használják a fogalmat a különféle folyóiratok összefoglaló megnevezésére, amelyekben mindannyian a tudás, a kultúra terjesztésének új lehetőségét, az írók és az olvasók közötti kommunikáció soha nem látott élénkségét, sőt, sajátos írástechnikát is látnak. Kazinczy a „periodicus írásokba” szánt munkáit tudósításnak, recensiónak, Aufsatznak stb. nevezi, sajtóműfajtól függően, de összefoglalóan „dolgozasként” is említi munkáit, köztük a folyóiratoknak készített írásait. Ezeket a különféle írásműfajokat és a XIX. század elejétől sokasodó és specializálódó sajtótermékeket próbáltuk közvetíteni kötetünk archaizáló címével: *Dolgozások periodicus írásokban*.

Kazinczy életművéből közismertek a folyóiratok hasábjain zajló nyelvi-irodalmi-esztétikai viták, amelyek éppen a sajtó működésének jellegzetességeiből adódóan kaphattak ez idő tájt újszerű figyelmet, és nyilvánvalón a sajtó teremtette meg az elsődleges olvasási kontextusukat. Különleges időszakban járunk: az írói levelezések által teremtett nyilvánosság mellé felzárkózik, majd idővel föléje kerekedik a sajtó nyilvánossága. A polémia-közül a legismertebbek az Árkádia-pör, a nyelvújítási harc néven hagyományozódó viták és az Iliászi pör. A folyóiratot mint mediális közeget kiválasztani egy szövegkiadás anyagához ugyanakkor mégiscsak rendhagyó, hiszen feltűnően heterogén korpuszról van szó, különféle irodalmi jellegű, publicisztikai és tudományos műfajok keverednek ebben a keretben. A Kazinczy kritikai kiadás sorozatában a költemények rendhagyó sajtó alá rendezése (2018) annyiban lehet fontos előzmény, mivel annak az alapelve a versek adott szövegkörnyezettel együtt történő közlése, vagyis a levél, a folyóirat, illetve a kötetkompozíció mint kontextus hangsúlyos megjelenítése. A folyóiratcikkek esetében persze nem érvényesíthető így a mediális környezet (vagyis nyilvánvalón nem lehetséges minden közleménnyel együtt az adott lapszámot kiadni), de hasonlóképpen érzékelhetővé tehető, hogy egy-egy szöveg nem zárt, lehatárolt műalkotásként értelmezhető, hanem meghatározó volt az olvasásában a más szövegekkel való kapcsolata és az adott sajtótermék karaktere. Szövegkiadásunk így sajátos – Kazinczy köré rendezett – keresztmetszetét adhatja a XVIII. század vége és a XIX. század első három évtizede magyar és kis részben német nyelvű sajtójának, annak lehetőségével, hogy ráláthatunk a szerkesztési szokásokra, a szerzői és az olvasói stratégiákra is. A folyóiratközlemények kiadását indokolja továbbá, hogy jelentős a mennyisége azoknak a

szövegeknek, amelyeknek nincs meg a kézírata, így csak az adott periodikából ismerjük. Összegyűjtésük közelebb visz a Kazinczy-életmű hosszú ideig átláthatatlan mennyiségű anyagának feldolgozásához, illetve annak lehetőségét is megmutatja, hogy a közlemények önmaguk értékén felül beilleszthetővé válnak az oeuvre szöveghálózatába, és így megalapozzák vagy kiegészítik a szerző gondolkodásmódjának és más alkotásainak pontosabb megértését.

II. Az elvégzett kutatás leírása és módszertana

A folyóiratközlemények gyűjteményes kiadásának nem volt előzménye, Kazinczynak csak az előzőekben említett, jellemzően nyelvi-irodalmi-esztétikai témákhoz kapcsolódó cikkei jelentek meg különféle kiadásokban (pl. *Csokonai emlékek* 1960, *Kazinczy Ferenc művei I.* 1979, *Pennaháborúk* 1980, *Tollharcok* 1981), továbbá számos, jellemzően periodikákban publikált életrajza és nekrológja kortársairól, példaképeiről és jeles történelmi személyekről egy ma már nehezen hozzáférhető kiadványban (*Magyar Pantheon* 1884). Az *Orpheus* és a *Magyar Museum* modern kiadása (2001, 2004) nemcsak Kazinczy korai közleményeinek és szerkesztési szokásainak megismerése szempontjából lényeges munkánk számára, hanem egyáltalán a sajtóközeg jelentőségének felismerése miatt. A korrigálásra szoruló életmű- és sajtóbibliográfiák segítségével létrehozható listát a Kazinczy-levelezésben említett és sokszor a főszövegben vagy Váczy Jánosnak köszönhetően a jegyzetekben közölt cikkek egészítik ki jelentős mennyiségben. Továbbá a Kazinczy-hagyatékban fennmaradt kéziratok anyagok is tartalmazzak cenzori engedélyeztetésre leadott kéziratokat, aláírt, kommentált, javított folyóirat-kivágatokat, amelyek tovább bővítették jelen szövegkiadást. Az anyag lezárása azonban még így is körülményes volt, hiszen a korabeli sajtóban jellemző eljárás volt a levelezők által beküldött hírek névtelen közlése, átírása, forrásként felhasználása, így ezek a bizonytalanságok megnehezítették munkánkat.

Százkilencvenhét folyóirat-közlemény található kötetünkben, ugyanakkor nem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy nincsenek továbbiak, amelyek szerzősége Kazinczyhoz köthető. Ennek oka elsősorban a hírlapok korabeli szerkesztési szokásai: a hetente két alkalommal megjelenő pesti és bécsi magyar hírlapokban (pl. *Hazai Tudósítások*, *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, *Magyar Kurír*) a cikkek nagyon sokszor névtelenül jelentek meg: a szerkesztők által írt közlemények esetében ez magától értetődő volt, míg a levelezőktől beérkező híreket jellemzően csak keltezéssel látták el, ritkán jelent meg a szerző neve, betűjele vagy álneve (Kazinczynál: *G. H. I.*, *G. H. J.*, illetve további variációi, és *Cs ... cz*). Ha a levelezés nem tartalmazza a Kazinczy által a szerkesztőségnek beküldött kéziratot, akkor nincs lehetőség a kézirat és a megjelent közlemény összehasonlítására, mindenesetre feltételezhető, illetve Kazinczy megjegyzéseiből esetenként tudható, hogy a szerkesztők módosítottak a beküldött szövegen, rövidítettek rajta, vagy a bekezdések sorrendjét változtatták meg, sokszor a rendelkezésre álló helyhez igazítva a küldeményt. Névtelen cikkeinek egy részét Kazinczy az újságkivágatokat is tartalmazó kéziratgyűjteményeiben ellátta monogramjával vagy aláírásával, valamint a levelezése alapján is azonosítottunk korábban nem számontartott folyóirat-közleményeket, ugyanakkor semmi biztosíték nincs arra, hogy minden névtelen közleményét sikerült megtalálni, még ha a korábbi leltárakhoz képest sikerült is növelni az általa jegyzett szövegek mennyiségét.

A szövegek felkutatása során számos esetben kellett a szerzőség kérdését mérlegelni, és a lehetséges filológiai érvekkel alátámasztani adott közlemény hitelességét, Kazinczyhoz köthetőségét. Az azonosítás folyamatában a levelezés-kötetek jegyzetanyaga is lényeges segítség volt, Váczy János ugyanis a jegyzetekben számos esetben közli azokat a cikkeket vagy bibliográfiai adatokat a levelezés adataiból felkutatva, amelyek nem voltak általánosan ismertek. Ugyanakkor van olyan közlemény is a levelezés jegyzetanyagában, amelynek szerzősége minden erőfeszítés ellenére sem bizonyítható, de Váczy az adott levélben leírtakhoz való tematikus kapcsolódás miatt mégis közreadja. Mindez azt is mutatja, hogy a levelezés kiadása során Váczy alaposan feltárta a klasszikus századforduló évtizedeinek folyóiratait, több alkalommal meg is jegyezve, hogy adott cikk a Kazinczy „eredeti munkáit” tartalmazó kötetben fog megjelenni. Ezek a közlések összességében tehát rendkívül fontos alapot jelentettek, ugyanakkor minden esetben visszaellenőrzést igényeltek.

A szerzőség kérdése a német nyelven megjelent folyóirat-közlemények esetében hasonlóképpen lényeges, de itt nemcsak a feltárhatóság korlátaival, hanem a sajátos szerkesztési szokásokkal és a magyar közleményekkel való többféle kapcsolattal is számot kellett vetni. A szövegkiadásunkban közzétett harmincegy német nyelvű közlemény csoportja esetében egészében hiányzik a katalogizálási és a kiadási előzmény, illetve ezek a cikkek – jellemzően recenziók és nekrológok, kisebb részben tanulmányok – egy kivételével névtelenül jelentek meg. Az irodalomtörténeti hagyományból ismert, továbbá a Kazinczy-levelezésből felkutatott tételek feldolgozását – a főszövegek rögzítése mellett a fordítások elkészítését – mindenekelőtt a német és az osztrák folyóiratoknak a közelmúltban lezajlott digitalizálása és kereshetősége tette lehetővé, amelynek köszönhetően elkészültek a főszövegek és a fordítások. A feldolgozás során láthatóvá vált, hogy egyes német nyelvű közleményeknek megvan a magyar verziója Kazinczy életművében, ugyanakkor több esetben sem feleltethetők meg automatikusan egymásnak: vagy a német, vagy a magyar cikk jelent meg korábban, és a másik nyelven való kiadás jól dokumentálható átdolgozást is hozott magával. Egyes német nyelvű közlemények (főleg recenziók) nem jelentek meg magyarul, illetve több olyan német nyelvű cikkről is van adatunk, amelyek kiadásáról Kazinczy utólag szerzett tudomást. Mindenekelőtt Rummy Károly Györgyhez (1780–1847) köthetők azok a német nyelvű közlemények, amelyek alapja egy Kazinczy-levél, vagy a levélben németül küldött cikk, vagy egy általa jegyzett magyar nyelvű újságcikk. Rummy a neki németül küldött – és a legtöbbször a Kazinczy-levelezésben megtalálható – közleményeket nyelvileg mindig kijavította Kazinczy kérésére, esetenként azonban jelentősen át is dolgozta – legalábbis a megjelent szövegek némelyike erről tanúskodik. Olyan példákat is említhetünk, amikor Rummy Kazinczy megkérdése nélkül adott ki németül egy-egy magyarul megjelent cikket egészében vagy összefoglalva, illetve a neki küldött leveleket egyfajta hírforrásként használta. Az ilyen jellegű cikkeket jellemzően nem vettük be kötetünk anyagába, de a német és a magyar közlemények viszonyának mutatójában írunk róluk. A rendelkezésre álló adatok alapján egyenként mérlegeltük Kazinczy szerzőségét a német nyelvű közlemények esetében is: a névtelen közlések, Rummy szerkesztői attitűdje és a róla rendelkezésre álló korlátozott forrás, illetve a korabeli német nyelvű sajtó terjedelmes mennyisége azonban határt szabtak lehetőségeinknek. Kivételes eset Kis János fordítása a tübingai pályairat irodalomtörténeti részéből, amelyet Kazinczy tudta nélkül ad ki 1814-ben, Kazinczy neki elküldött magyar kézírata alapján: ennek a közlését amiatt tartottuk lényegesnek, mert az *Erdélyi Múzeumban* ugyanakkor megjelent szövegváltozat egy másik kidolgozása a pályaműnek. A tübingai

pályairat magyar és német nyelvű kéziratának viszontagságos története szempontjából van tehát itt jelentősége a német nyelvű változat kiadásának. A német közlemények esetében, amennyiben van, felhasználtuk a magyar változat szövegét a fordításhoz, az eltéréseket – adott esetben bővítéseket vagy rövidítéseket – a lehető legpontosabban jelölve.

Kazinczynak a német nyelvű folyóiratokkal épülő intenzív kapcsolata összefüggésben van azzal, hogy magyar nyelven (az *Erdélyi Múzeum* 1814-es és a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-es indulása előtt) nincs a XIX. század elején irodalmi-kritikai profilú kiadvány. A viszonylag jelentős számú német cikk, illetve a rájuk irányuló kutatások azt mutatják, hogy Kazinczynak befolyása lehetett a magyar irodalomról külföldön zajló diskurzusra Rummy Károly Györgyön keresztül, így élni tudott a sajtónilvánosság irodalompolitikai erejével. Kutatásaink azonban a szakirodalom azon belátásait erősítik, hogy ez a sajtójelenlét és a belőle származó hatalmi pozíció valójában nem annyira jelentős: Rummy Károly György feladata a birodalom nyelvi-kulturális sokszínűségét bemutatni kívánó bécsi (továbbá kisebb mennyiségben a lipcei és a hallei) tudományos folyóiratok számára a magyar irodalom és tudományosság eredményeinek közvetítése volt, és ő ehhez Kazinczy leveleit, illetve az általa küldött cikkeket bőségesen felhasználta. A tübingai pályairat keletkezéstörténetéből ugyanakkor az is tudható, hogy a kiírás mögött a bécsi titkosrendőrség állt, célja pedig a magyarországi értelmiségiek megfigyelése, gondolkodásmódjának megértési szándéka volt a magyar nyelv és kultúra körüli nemzeti-függetlenségi törekvések megismerése és a Habsburg Birodalom szilárdságának megőrzése érdekében. Vagyis a bécsi tudományos lapok működésében, így a magyar irodalmi anyag szerkesztésében is jelen lehetett a politikai kontroll és a megfigyelés. Éppen emiatt lényeges hangsúlyozni, hogy Kazinczyt a fogságából való szabadulása után megfigyelte a titkosrendőrség, így az ő részéről nehezen feltételezhető az öntudatos irodalmi hatalomépítés a német nyelvű sajtóban. Ráadásul minden jó szándék és a jelentős mennyiségű recenzió ellenére is a magyar irodalmi alkotások nem voltak elérhetőek a magyarul nem olvasók számára, vagyis ezeknek a közleményeknek csekély volt a hatásuk a nem magyarok körében. Kötetünkben elvi döntést kellett hozni abban, hogy a magyar irodalmi illetőségű, Kazinczyhoz kapcsolódó közleményeket Kazinczy szerzőségéhez rendeljük-e, illetve egyáltalán mit tekintünk a teljes kötet vonatkozásában a szerzőség kritériumának. A tartalmi egyezéseket mutató, feltételezhetően Kazinczy leveleiből kompilált, esetleg utólagosan Kazinczy által nehezményezett közleményeket nem vettünk fel kötetünkbe. Lényeges kritérium volt, hogy Kazinczy adott szöveget kifejezetten a közlés szándékával küldte el Rumynak, még ha ő utólagosan rövidített is az anyagon, vagy módosított a bekezdések sorrendjét. Egyúttal pedig érdemes azzal is számot vetni, hogy Kazinczy kizárólag Rummy Károly Györggyel állt intenzív levelezésben a német nyelvű tudományos lapok munkatársai közül, aki ugyanakkor valóban számos hozzá beérkező hírt, köztük Kazinczy magyarul megjelent írásait is sokszor Kazinczy értesítése nélkül közölt, vagyis egyszerű szövegforrásként tekintett a tőle érkező anyagokra: leveleire és már megjelent közleményeire, sokszor nem törődve a mai, modern értelemben vett szerzői autoritással. Kis János német nyelven írt folyóirat-közleményeinek feltáratlansága szintén nem segít Kazinczy pozíciójának pontos meghatározásában a német nyelvű tudományos sajtóban. Kis János szerepe mellett pedig nyilvánvalóan Rummy Károly György is tisztázásra vár, de nemcsak vagy nem is elsősorban a Kazinczyval való kapcsolatuk tárgyában, hanem a XIX. század első évtizedeinek irodalmi életében, illetve a magyar irodalom és tudományosság közvetítésében a német nyelvű sajtóban.

A Kazinczyhoz köthető német nyelvű recenziókat, értekezéseket, biográfiákat és nekrológokat a levelezés segítségével ellenőriztük, rögzítve azt is, hogy adott német nyelvű közlemény esetében megvan-e Kazinczy szerzőségének bizonyíthatósága. Amennyiben a német nyelvű közleménynek megvan egy későbbi magyar verziója, vagy fordítva, akkor a kapcsolatot, és adott esetben a másik nyelven való megjelenés motivációit is bemutattuk adott közlemény jegyzetében, továbbá összefoglaltuk a német és a magyar közlemények kapcsolatát az 5. mutatóban (lásd lentebb). Az Árkádia-pörhöz kapcsolódó német nyelvű közleményekről a *Csokonai-nekrológ* jegyzetében írtunk. Ugyanakkor a német nyelvű korpusz esetében is – éppen a számos névtelenül, sokszor Kazinczy tudta nélkül közölt anyagok miatt – fennmarad az anyag lezárásának bizonytalansága.

Az 1826 és 1833 között működő *Élet és Literatura* (illetve *Muzáron*), a Szemere Pál és kisebb részben Kölcsey Ferenc által szerkesztett folyóirat szövegközlési gyakorlata a szerzőség kérdésében szintén megnehezítette a sajtó alá rendezés folyamatát. Ahogyan arról már számos alkalommal értekeztek, a lap egyedülálló módon ad helyet a kritikai megszólalásoknak recenziók, a szerkesztőség által megszervezett, levelezésekben lebonyolított viták, illetve akár évekkel, évtizedekkel korábbi szövegek közzétételével, amelyek középpontjában jellemzően irodalomesztétikai és irodalompolitikai konfliktusok, vagy legalábbis feszültségek állnak. Az 1826 és 1829 között megjelent négy kötet összesen huszonkilenc számozott részből áll. Ezek a részek esetenként csupán egyetlen közleményt tartalmaznak (például egy drámaszöveget vagy egy értekezést), más esetben viszont akár tíz vagy még több, római számmal sorszámozott szövegből állnak, amelyek jellemzően egy-egy téma köré csoportosulnak, és nem egyszer vitaként, nézőpontok konfrontálásaként értelmezhetők. Feltételezésünk szerint nem lehet arra példát találni, hogy vesztések nélkül lehetne kiemelni a kontextusából egy-egy közleményt, hiszen mindegyik esetében fontos az az egység, amelybe illeszkedik, és amelynek a szerves összetartozását mindenekelőtt a szerkesztői szándék határozza meg. Vagyis igazából úgy érdemes a lapszámban megjelent szövegekre gondolni, mint amelyeknek a kiválasztása és a belőle létrehozható szövegghálózat a szerkesztőség kezében van, sokszor a szerző tudta és akarata nélkül, akár posztumusz közlésként vagy másodközlésként. A redakció módszerének sajátosságai eleve megnehezítik tehát annak eldöntését, hogy mely szövegek esetében beszélhetünk egyáltalán a közlés szerzői akarataról, a szerzői autoritás működéséről a közreadás folyamatában. Kazinczy szerzői jelenlétének vizsgálata az *Élet és Literaturában* tehát komoly mérlegelést igényelt a kötet munkálatai során. Az Iliászi pör jól mutatja, hogy egyrészt szerzői hozzájárulás nélkül, a Szemere által favorizált „idézetgyűjtemény” részeként jelentek meg egyes szövegei a lapban (ebben az esetben magánlevelei), ugyanakkor szerkesztői felkérésre is írt közleményt. Az 1991-ben megjelent repertórium és a folyóirat elmélyült áttekintése után vetettünk számot azzal a néhány szövegcsoporthoz, amelyek középpontjába szükségképpen Kazinczyt helyeztük. Mindegyik esetben látszik az, hogy aligha lehetséges Kazinczy szövegeit a kontextusukból kiszakítani, de erre az adott kontextusra csak adott közlemény jegyzetében utalunk részletesebben. Kivétel az Iliászi pör első szakasza: Szemere Kölcsey és Kazinczy neki írott leveleit kivonatolja, és Kazinczy tudta nélkül közli az első kötetben (1826) a IX. szakaszban egy „Miként szabad rézre metszeni” kezdetű bevezető esszével a műfordításról. A per lezajlása közismert, a szövegek több modern kiadásban is hozzáférhetők, de a Szemerétől származó esszé eddig nem jelent meg a per részeként. A teljes IX. szakaszt kiadjuk (Szemere esszéje és a hét levél), mert ebből a Szemere által létrehozott erős

kompozícióból értelemromboló lenne kiszakítani Kazinczy leveleit, amelyeket ráadásul Szemere szerkesztett: nem ismerjük ugyanis az eredeti leveleket. Kazinczy nem kevés közleménnyel van jelen az *Élet és Literatura* köteteiben, de az Iliászi pör anyagán túl sem látható pontosan a szerkesztői szándék és a szerzői autoritás minden esetben. Szövegkiadásunkban ennek a különleges folyóiratnak a működésmódját egyedül az Iliászi pör anyaga esetében tudjuk erőteljesebben érzékeltetni – de éppen azzal a közleménnyel, amely sérti Kazinczy szerzői autoritását, a többi közleménynél csak a jegyzetekben mutatjuk be a sajátos szövegkapcsolatokat.

A folyóirat-közleményeket kronologikus rendben helyeztük el, ugyanis ez a sorrend alkalmazható a legkövetkezetesebben. Mivel ezek az írások végigkövetik Kazinczy életét, különböző szépirodalmi, tudományos és közéleti projektjeit, a későbbi kutatások számára hasznos lehet annak visszakeresése, hogy adott időszakban mit tárt a nyilvánosság elé, és egy-egy időmetszetben vizsgálhatók lesznek folyóirat-közleményeinek különféle ambíciói. Jól látszik, hogy bizonyos szövegcsoporthoz esetében a folyóiratbeli megjelenés egy átmeneti stáció Kazinczy életében: a versek, a fordítások, a készülő kötetek előszavai, az *Erdélyi levelek* darabjai részben vagy egészben önálló kiadványokban jelennek meg az első (sajtóbeli) közlések után, Kazinczy tervei szerint. A folyóiratban történő első közlés jellemzően egy-egy projekt alakulástörténetének fontos stációja, hiszen először lép a nyilvánosság elé az adott alkotás. Ezek a szövegcsoporthoz részben már meg is jelentek a kritikai kiadás sorozatának a *Költemények*, az *Erdélyi levelek*, a *Magyarországi utak* és a *Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig* című kötetekben, illetve a készülő második fordításkötetben és az előbeszédet, beszédet, kiadatlan tanulmányokat gondozó kötetben fognak megjelenni. Akár úgy is tekinthetünk ezeknek a közleményeknek a folyóiratokban való közreadására, mint adott munka első etapjára, vagy akár egyfajta reklámtevékenységre (például egy kötetelőszó közreadása esetében), amely a megjelenés előtt álló könyv kiadását előlegezi meg. Míg a fentebbi kötetekben megjelent szövegek esetében előfordul az újraírás, a módosítás Kazinczynál hagyományosan alkalmazott eljárása, addig a jelen kötetben szereplő közlemények esetében, ahol nem volt prioritás a kötetbe rendezés, egyértelműen egyetlen változata van csak a szövegeinek, amelyek keletkezését számos esetben lehet végigkövetni a levelezésben. Az adódó alkalomba kapaszkodva Kazinczy gyorsan dolgozik, és általában több levelezőtársának beszámol a megírás folyamatáról. Ez az alkalom lehet felkérés például recenzió írására, illetve saját ötlet vagy élmény nyomán induló munka, például tudósítás vagy akár anekdotikus beszámolók emberekről, időjárási eseményekről, illetve egy-egy tudományos kutatás eredményének közzététele. A szerkesztői módosítások (jellemzően rövidítések) csak abban az esetben ismertek, ha a levelezésben megvan a szerkesztőnek küldött anyag, vagy ha Kazinczy utólagosan reflektál a szerkesztői módosításokra, ami például az *Árkadia* pör esetében kifejezetten lényeges. Az egyes lapokban megjelent írások számos esetben mutatnak egymással szoros kapcsolatot, vagyis a folyóiratonként csoportosított elrendezés más keretet adhatna a közleményeknek. Jellemzően egy-egy lap esetében a beküldött közlemények műfaja és témája: a szakfolyóirat jellegű kiadványokban Kazinczy magától értetődően különféle értekező műfajokban publikál, míg a hírlapokban elsősorban felhívásokat, nekrológokat, tudósításokat közöl. Különleges helyzetben van eleinte a Pesten 1806 júliusában induló *Hazai Tudósítások* (1808-tól *Hazai 's Külföldi Tudósítások*), amely Kazinczytól is közöl tudományos jellegű cikkeket, ugyanis ez idő tájt nincs tudományos profilú magyar nyelvű sajtótermék. 1807-től kezdődően

Kazinczynak a magyar nyelvet és az irodalmat tárgyaló szakcikkei (köztük recenziói) német nyelvű tudományos lapokban jelennek meg, majd 1814-től az *Erdélyi Múzeumban*, 1817-től pedig a *Tudományos Gyűjteményben*, és így tovább: közleményei a korabeli sajtó specializálódásának folyamatát is megmutatják. Ezek a rendszerezési lehetőségek és a belőlük kibontható értelmezések azonban már túlmutatnak jelen szövegkiadás célján: a kötetünkben szereplő mutatók mindazonáltal megképezhetik majd azok alapját.

A főszövegek a folyóirat-közlemények betűhív átiratai. A főszövegek időrendben, saját címükkel szerepelnek – de amennyiben a folyóirat-közleménynek nincs címe vagy kezelhetetlenül hosszú címe van az adott sajtóorgánumban, praktikus döntésként tematikus címet vagy rövidebb címet kapott, vagy a kezdősor részletét emeltük a címbe. Erre mindenekelőtt a mutatók, a nyomon követés és a visszautalások egyértelműsége miatt van szükség. A cím alatt a szöveg bibliográfiai adatai olvashatók, vagyis minden közlemény esetében hangsúlyosan szerepelnek a folyóirat adatai (tehát a folyóirat címe, évszáma, kötetszáma, oldalszám). Ez a két egységből álló informatív címsor előzi meg tehát minden esetben a főszöveget, és amennyiben a közleménynek van saját címe az adott folyóiratban, azt a címet szerepeltetjük a főszöveg elején, követve az eredeti tipográfiát. Vagyis a főszöveg minden esetben érzékeltetni kívánja adott közlemény eredeti megjelenését. A szövegkritikai megjegyzések a főszövegben számozott lábjegyzetben szerepelnek, míg az eredeti (szerkesztői vagy szerzői) lábjegyzetek, igazodva a folyóiratok jelöléséhez, az eredeti tipográfiával, jellemzően csillaggal jelölve kaptak helyet. Amennyiben Kazinczy megőrzött adott közleményből kivágot, és abban autográf javításokat tett, azokat jelöljük a főszövegek szövegkritikai lábjegyzeteiben.

A főszövegek után a jegyzeteket bevezető tanulmány következik, amelyben összefoglaljuk kötetünk koncepcióját, a textológiai problémákat és megoldásaikat, illetve a kritikai kiadás más köteteivel való kapcsolatokat. Ezt követően *Kazinczy és a sajtó* címmel szócikkek formájában mutatjuk be az egyes folyóiratokat, amelyekben a közlemények eredetileg megjelentek, csak az alapinformációk megadására szorítkozva, továbbá, amennyiben van adat, röviden ismertetjük Kazinczy kapcsolatát a szerkesztőséggel. A szövegenkénti jegyzetek az alábbi egységekből épülnek fel. A szöveg címét a *szövegforrás*, továbbá adott esetben a *társzövegforrás* meghatározása követi, itt adjuk meg a rovatcímet is, ha van. A *megjelenés* cím alatt felsoroljuk adott közlemény jelentősebb modern kiadásait. A *hitelesség* egységében egyrészt közöljük, milyen névvel, betűjellel, monogrammal vagy álnévvel van jelölve adott folyóiratban Kazinczy a cikk szerzőjeként, illetve névtelenül megjelent közlemény esetében felsoroljuk a szerzőség melletti érveket és adatokat (pl. egy aláírt folyóiratkivágot, a levelezésben megnevezett szerzőség, levélmelléklet a szerkesztőnek stb.), illetve bizonytalanságokat. Amennyiben a cikknek van kézírata vagy kivágata adott folyóiratból autográf megjegyzésekkel, ebben az egységben mutatjuk be. A *magyarázatok* két részből állnak: elsőként a közlemény keletkezéstörténetével foglalkozunk, ismertetjük az összefüggéseit más közleményekkel, illetve a Kazinczy-életmű adott részével. A visszautalásokban a közlemények dőlt betűvel szedett és aláhúzással kiemelt címét használjuk. A *magyarázatok* második szakasza a soronkénti magyarázatok tartalmazza. A német közlemények esetében a soronkénti jegyzetek után adjuk meg a cikk magyar fordítását.

A kötet végén található mutatók kiegészítik a szövegenkénti jegyzeteket, és gazdagítják a kötet kronologikus struktúráját. Az időrendi és ábécérendi mutatókat (1–4.) a német és

magyar közlemények viszonyának mutatója (5.) követi, amely kötetünkben nem szereplő közleményeket is felsorol, magyarázatokkal. A 6. mutató a folyóiratokat sorolja fel ábécérendben, a bennük megjelent Kazinczy-közlemények időrendi listájával. Fontos cél a kötet anyagának az elektronikus kiadásba történő későbbi integrálása során, hogy létrejöjjön egy teljes mutató a folyóiratokban megjelent összes Kazinczy-közleményről (vagyis amely tartalmazza az *Erdélyi levelek*, a *Pályám emlékezete* és a *Költemények*, majd a későbbi kötetek folyóirat-publikációit is), így képes lesz láthatóvá tenni az életműben a sajtó jelentőségét, a párhuzamosan zajló projekteket, az „összesűrűsödéseket” vagy a „kitüremkedéseket”.

III. Az új tudományos eredmények tételes összefoglalása

Kazinczy Ferenc folyóirat-közleményeinek kritikai kiadása számos kutatási terület szempontjából bír jelentőséggel:

A Kazinczy-kutatások számára:

- új perspektívát kínál az életmű tanulmányozására a sajtó- és nyilvánosságtörténet szempontjából.
- számos eddig ismeretlen szöveg közreadásával bővíti az életmű hozzáférhető részét.
- láthatóvá teszi, hogy egy-egy időmetszetben a folyóiratokban publikált különféle írások milyen projektekhez kapcsolódnak az életműben.
- filológiaiag bővíti az életmű hálózatos szemléletű tanulmányozásának lehetőségét.
- segíti Kazinczy írói kapcsolatainak pontosabb megismerését.
- az irodalomtörténet-írás számára kitüntetett témákhoz (pl. Árkádia-pör, Iliászi pör, tübingai pályairat) kritikai szöveget tud kínálni, amelyek a jegyzetekkel együtt tisztázhatnak régóta hagyományozódó félreértéseket, és eltüntethetnek vakfoltokat.

Az irodalomtörténeti kutatások és a társdiszciplínák számára:

- a sajtótörténet számára láthatóvá válik egy-egy időmetszetben adott periodika működése, szövegközlési eljárása, szerzőivel való viszonya.
- egyedülálló módon enged bepillantást a német nyelvű tudományos lapok működésébe a XVIII–XIX. század fordulóján.
- a kritikátörténeti és irodalomtörténetírás-történeti kutatások számára jelentős anyagot biztosít recenziók, életrajzok és tanulmányok műfajában.
- kiadásunk megerősíti az utóbbi évtizedekben átalakuló szemléletet a „nyelvújítási harc” hagyományos elképzelésének meghaladásával, az ízlésújítás fogalmának használatával.
- a korabeli esztétikai és művészettörténeti gondolkodás pontosabb megismeréséhez is számos folyóiratközleményt felkínál.
- a periodikák és a folyóirat-közlemények hálózatos kapcsolatainak felmutatásával hangsúlyozza a további kutatások lehetőségeit.

IV. A doktori mű témaköréből készült publikációk jegyzéke

1. [La traduction des Maximes de La Rochefoucauld en hongrois par Ferenc Kazinczy en 1810](#) = Tüskés, Gabor; Christoph, Schmitt-Maaß; Michel, Marty (eds.) *Jansenisms and Literature in Central Europe / Jansenismen und Literatur in Mitteleuropa / Jansénismes et littérature en Europe centrale*, Peter Lang Verlag, Bern – Berlin – Bruxelles, 2023, pp. 225–242.
2. [Látásgyakorlatok \(Kontextusok Kazinczy Ferenc képzőművészeti tárgyú írásaihoz\)](#), szerk. FÓRIZS Gergely, Budapest, Reciti, 2021 (Irodalomtörténeti füzetek 184.), monográfia
3. [„Hasson e’ név most is a’ szép Nem’ szivébe”: A Hébe almanach nőképe](#) = *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság Magyarországon, 1817–1917*, szerk. TÖRÖK Zsuzsa, Budapest, Reciti, 2020, 13–29.
4. [A portrékészítés módszerei Kazinczy életművében](#), Verso 2020/2, 61–78.
5. [Elengedés: Kazinczy folyóiratcikkeinek sajtó alá rendezéséről](#) = „közöttünk a’ Mester”: *Tanítványi köszöntőkötet a 60 éves Debreczeni Attila tiszteletére*, szerk. BÓDI Katalin, BODROGI Ferenc Máté, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2019, 97–104.
6. [„Közel már a határhoz...” Az Iliászi per határaitól](#), Alföld, 2019/december, 99–109.
7. [Kazinczy Ferenc „görög értelemben” vett epigrammái a neoklasszicista művészet kontextusában](#), Irodalomtörténeti Közlemények, 2016/4, 447–467.
8. [Kazinczy a múzeumban: A Mesterségek. Festés, faragás nálunk cikksorozat értelmezési esélyeiről](#), Irodalomtörténet, 2016/1, 3–30.
9. [Portré – profil – avatar: az arckép funkciói a 18. századi kultúrában Kazinczy Ferenc példáján](#), Alföld 2015/október, 53–57.
10. [Gólyafészek és angolkert: az Árkádia-per kontextusai Kazinczy folyóiratközleményeiben és levelezésében](#), Irodalomtörténeti Közlemények, 2014/6, 802–831.